

29.09.2021

Група № 14

Мегей А.В.

Всесвітня історія

Урок № 11

Тема: Німеччина в міжвоєнний період

Мета уроку: визначити зміну статусу Німеччини після Першої світової війни; оцінити діяльність керівників країни 30-х рр. ХХ ст., їхні ролі в політичному, економічному розвитку власної держави; охарактеризувати процес становлення Веймарської республіки в Німеччині, встановлення нацистського режиму в Німеччині.

Хід уроку

1. Листопадова революція 1918 р.

Поразка у війні посіяла в душах німців глибоке розчарування. Усі жертви, зокрема загибелі понад 2 млн осіб, голод, труднощі виявилися марними. Вище військове командування та кайзер, на думку більшості німців, мали взяти на себе провину за поразку й піти у відставку. Назрівав соціальний вибух.

Наприкінці жовтня 1918 р. команди німецьких військових кораблів відмовилися вийти в море та вступити в бій з британською армадою. Влада заарештувала понад тисячу моряків; частина флоту була передислокована до м. Кіля. Моряки висунули вимогу — звільнити заарештованих товаришів. Армійські підрозділи й поліція були розброєні повсталими моряками, і 4 листопада місто опинилося повністю під їхнім контролем.

Потім моряки зайняли м. Гамбург; у багатьох місцевостях відбулися заворушення невдоволених кризою в країні. На початку листопада повстанці захопили портові міста Росток, Любек та ін. Країною стрімко поширювалася революція; у Баварії та Саксонії соціалісти проголосили республіки.

Уряд утратив контроль над ситуацією. У Берліні боротьба за владу між соціал-демократами й комуністами із «Союзу Спартака» Ернста Тельмана («спартаківцями») привела до сутичок. Лідер соціал-демократів Фрідріх Еберт і лідер соціалістів Філія Шейдеман намагалися випередити керівника комуністів Карла Лібкнехта щодо проголошення республіки. Вони заявили, що до скликання рейхстагу влада має належати Берлінській раді робітничих і солдатських депутатів.

Революція почалася як заколот в армії, але вона відображала настрої багатьох німців, які прагнули миру й політичних реформ. До солдатів і матросів приєдналися робітники й частина ліберальної інтелігенції та середнього класу. На події в Німеччині миттєво відреагував Комінтерн. У листопаді 1918 р. на берлінському вокзалі дипломатичні кур'єри, які прибули з Москви, випадково розбили ящик, у якому виявилися листівки для німецьких комуністів із закликом розпочати революцію. Наступного дня російському послу в Німеччині вручили ноту про розрив дипломатичних відносин. Радянське посольство назвало інцидент провокацією, його співробітники залишили країну.

9 листопада 1918 р. Німеччину проголосили республікою. Наступного дня скликана соціал-демократами Рада народних уповноважених передала владу уряду республіки на чолі із соціал-демократом Фрідріхом Ебертом. Через два тижні Німеччина в Комп'єні підписала угоду про перемир'я.

Поразка Німеччини у війні, мільйони загиблих і скалічених, відсутність дієвої влади, знецінення грошей, антивоєнні демонстрації, національне приниження — це не повний перелік проблем, з якими зіткнулися німці після підписання Комп'єнського перемир'я.

Усі політичні сили країни, крім комуністів, погодилися з тим, що остаточно влада сформується за результатами виборів. У січні 1919 р. «спартаківці» організували в Берліні заколот проти уряду. У місті відбувалися вуличні бої між комуністами й урядовими військами та поліцією. Ф. Еберт звернувся по допомогу до «Вільних корпусів» — загонів фронтовиків. Чотириденні бої закінчилися поразкою комуністів. К. Лібкнехта і Р. Люксембург було вбито. Через декілька днів у Німеччині відбулися вибори до Законодавчих зборів, на яких більшість голосів отримали демократичні партії. Був сформований коаліційний уряд. Наступного місяця парламент зібрався у Веймарі й розпочав роботу над конституцією.

Комуністи, незадоволені провальними результатами виборів, у лютому-березні розпочали заколоти в Берліні, Баварії та Середній Німеччині. Припускали навіть можливість інтервенції в Німеччину військ більшовицької Росії через територію Польщі. У середині квітня комуністи на три тижні захопили владу в Баварії й проголосили там «радянську республіку». Проте її було ліквідовано урядовими військами та поліцією. Упродовж травня були придушені останні вогнища комуністичних заколотів. Німецька революція, названа за датою початку «Листопадовою», завершилася.

Внутрішня нестабільність молодої республіки ускладнювалася загрозливою зовнішньою ситуацією. Зима 1918 р. — весна 1919 р. були для країни періодом складних випробувань.

2. Становлення Веймарської республіки

У 1919 р. у м. Веймарі було прийнято конституцію, у якій сформульовано засади демократичного розвитку федеративної країни, що складалася з 18 земель. Президентом Німеччини обрали Фрідріха Ебера.

Республіка зіткнулась із серйозними політичними проблемами. Ухвалення конституції було лише першим кроком на шляху утвердження демократії. В армії, поліції, державних установах, судах, університетах і школах на посадах залишилися люди, які з ностальгією згадували довоєнні часи.

Частина політиків і партій, що взяли участь у парламентських виборах, зневажала не тільки Веймарську республіку, а й демократію взагалі. Не приховували ворожого ставлення до неї також комуністи й націонал-соціалісти.

Фрідріх Еберт

Політичний устрій Німеччини за Веймарською конституцією

Становище Веймарської республіки було вкрай нестабільним, а коаліційні уряди — недовгочасними. Та все ж більшість німців голосувала за партії, які підтримували демократичну систему в країні.

На долю Веймарської республіки випала важка місія відновлення зруйнованої німецької економіки. Уряд надрукував велику кількість грошей для виплати репарацій. Відмовившись від підвищення податків, уряд поповнював скарбницю новими, знеціненими реформою 1923 р., паперовими грошима, що спричинило катастрофічну інфляцію. Наприклад, якщо в січні 1919 р. за одну унцію золота (31,1 г) давали 170 марок, то в січні 1923 р. — 372,5 тис., а в листопаді 1923 р. — 87 млрд марок.

Свідчення

«У нас була інфляція: монети зникли, паперові гроші друкували з дедалі більшою кількістю нулів після цифр. Ми були на папері мільйонерами й мільярдерами... Наш керівник щотижня отримував у мерії нашу зарплату й набивав грошима величезні сумки, які не закривалися. ...Отримавши гроші, ми відразу бігли в магазин, аби встигнути купити півхлібини або що, перш ніж гроші знеціняться. Ми були раді, що витратили гроші. Щодня опівдні повідомляли новий курс марки, прив'язаний до американського долара, і ми бачили, що наші мільярди пропали!»

Із спогадів учительки Вільгельміни Сефкес про 1923 р. (W. Siefkes. Erinnerungen. — Leer, 1979. — S. 80)

Водночас з'явилися й перші ознаки виходу з кризи. Зокрема, Німеччина отримувала іноземні інвестиції, старе промислове й сільськогосподарське обладнання замінювали на нове. Реальна середня заробітна плата працівників упродовж 1920-х років зросла, а робочий день скоротився. Щоправда, існували відмінності: у молодих робітників і службовців доходи зросли, а в працівників вищих категорій вони були меншими, ніж до війни.

Ситуація в країні загострювалася не тільки через економічні проблеми, а й через сепаратизм у німецьких землях. Існувало загроза, що Німеччину може спіткати доля Австро-Угорщини. У столиці Баварії Мюнхені незалежні соціалісти на чолі з Куртом Ейснером проголосили Баварську республіку. Однак уже в лютому 1919 р. партія програла вибори, а її лідера було вбито. У Баварії розпочалося протистояння між комуністами й соціалістами, яке закінчилося вбивствами комуністів і жертвами серед населення.

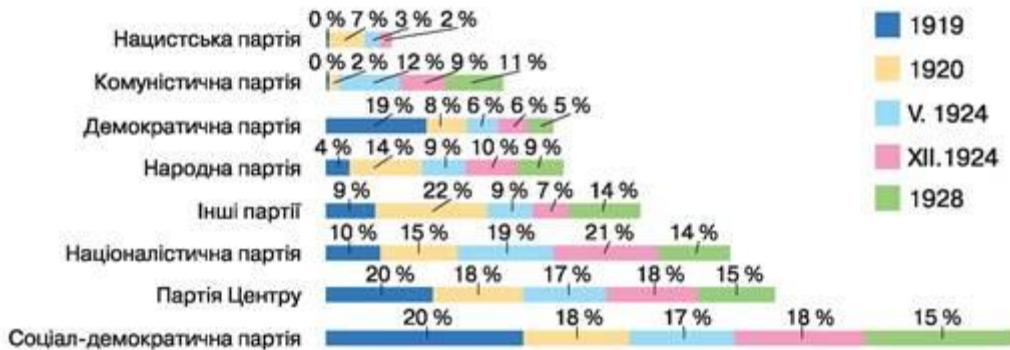
У березні 1920 р. праві спільно з командувачем «вільних корпусів» В. Каппом організували заколот. Скориставшись обуренням військових підрозділів, які за умовами Версальського договору підлягали розформуванню, заколотники ввійшли до Берліна й проголосили В. Каппа канцлером. Армійське командування відмовилося захищати уряд, заявивши, що «рейхсвер не стрілятиме в рейхсвер». Ф. Еберт мусив залишити Берлін.

Проти перевороту виступили армія, профспілки, державні службовці й банкіри. В. Капп «подав у відставку» і вивів війська із столиці. Німці усвідомлювали, що Британія та Франція не допустять знищення демократії в Німеччині й у разі потреби окупують країну. Каппівський заколот назвали «безглаздою авантюрою», а його керівникам дозволили залишити країну.

У листопаді 1923 р. країну спіткало нове випробування: лідер націонал-соціалістів Адольф Гітлер за підтримки впливових військових, зокрема генерала Е. Людендорфа, організував у Мюнхені «пивний путч» (заколотники збирались у пивницях міста). Поліція й армія швидко взяли ситуацію під контроль. Лідери путчистів, зокрема й А. Гітлер, були заарештовані й ув'язнені.

У період відновлення (1924-1929), коли реалізовувалися плани Дауеса та Юнга, німці підтримували на виборах поміркованих політиків. Обраний у 1925 р. президентом республіки Пауль фон Гінденбург мав у німців великий авторитет, уособлюючи стабільність і непорушність порядку в державі. У літку 1928 р. був сформований уряд великої коаліції в складі п'яти партій.

Вибори до рейхстагу (% набраних голосів)

3. Вплив світової економічної кризи на політичне життя в країні

Німеччина виявилася другою після США країною, яку охопила «Велика депресія». Країна болісно переживала наслідки поразки у війні, була ослаблена територіальними й економічними статтями Версальського договору, внутрішньою політичною боротьбою. Усе це стало сприятливим середовищем для економічної кризи. Банки, біржі, заводи та підприємства закривалися, швидкими темпами зростало безробіття.

Хоча Німеччина серйозно постраждала від «депресії», вона зуміла уникнути найтяжчих наслідків економічної кризи. У країні було введено державне регулювання економіки. Уряд визначав плани виробництва, ціни, було запроваджено карткову систему розподілу товарів. Наслідком мілітаризації економіки стало значне скорочення безробіття в країні. Націсти, які прийшли до влади в 1933 р., сприяли одержавленню сільського господарства: було створено «Державний продовольчий фронт», який контролював виробництво, ринки збуту й ціни на продукцію.

У Німеччині подолання «Великої депресії» відбувалося винятково за рахунок контролю нацистською державою економіки й прискорення переозброєння. У США символом подолання

«Великої депресії» став «Новий курс» Ф. Д. Рузвельта, а в Німеччині — створення воєнізованої агресивної держави.

• Порівняйте показники безробіття в період світової економічної кризи в Німеччині, США (див. § 6) і Великій Британії (див. § 7). Як Ви оцінюєте проблему робочих місць у Німеччині на фоні інших європейських держав?

Рівень безробіття в Німеччині (% працездатного населення)

4. Політичне й економічне підґрунтя приходу до влади нацистів

Поразка у війні та пов'язані з нею людські, територіальні й економічні втрати, випробування в період світової економічної кризи стали живильним середовищем для вкорінення й поширення серед частини німців радикальних настроїв. Найбільш організованими й дисциплінованими ворогами Веймарської республіки були націонал-соціалісти (нацисти).

Нацисти виступали за об'єднання всіх німців у «Велику Німеччину», відмову від виконання умов обтяжливого для країни Версальського договору, завоювання нових територій, позбавлення осіб «неарійського» походження політичних прав і громадянства.

З-поміж інших політичних течій націонал-соціалізм вирізнявся відвертим расизмом і антисемітизмом. Нацисти проголошували «арійську» расу «вищою», а всі інші народи «неповноцінними». Євреїв, ромів, слов'ян та інші нації вважали ворожими «вищою расою» — вони підлягали знищенню. Території, населені іншими народами, мали стати «життєвим простором» майбутнього «тисячолітнього Третього рейху» і заселятися німецькими колоністами. Ці й інші свої погляди лідер нацистів Адольф Гітлер виклав у книжці «Моя боротьба», яку він написав у 1924 р. в тюрмі. Відсидівши за участь у «пивному путчі» 9 місяців замість належних 5 років, А. Гітлер почав активно вербувати до своєї партії невдоволених Веймарською республікою. З представників переважно середнього класу, невдах-інтелектуалів, безробітних і молоді він сформував особисту армію — штурмові (СА) й охоронні (СС) загони.

Словник

• **Націонал-соціалізм (скорочено — нацизм)** — ідеологія й практика політичного тоталітарного руху, що сформувався в Німеччині й Австрії після Першої світової війни та ґрунтувався на ідеях німецького експансіонізму та реваншизму, фюрерства (вождизму), екстремістського націоналізму, ксенофобії, антисемітизму та «вищості арійської раси». Після поразки Німеччини в Другій світовій війні (1939-1945) націонал-соціалізм був засуджений Нюрнберзьким міжнародним трибуналом, як злочин проти миру й людства.

• **Антисемітизм** — одна з форм національної та релігійної нетерпимості, вороже ставлення до євреїв. Найогидніших форм державний антисемітизм набув у тоталітарних країнах.

Адольф Гітлер (1889-1945) — канцлер Німеччини (1933-1945). Один з найкривавіших в історії людства диктаторів. Народився в невеликому австрійському місті на кордоні з Баварією, на території тодішньої Австро-Угорщині. Учасник Першої світової війни, був нагороджений солдатським Залізним хрестом. Після демобілізації вступив до Німецької робітничої партії. У 1921 р. очолив Націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію.

В умовах світової економічної кризи, унаслідок якої мільйони німців утратили роботу, на виборах до рейхстагу нацисти отримували дедалі більше голосів виборців.

Гітлер вимагав від президента Німеччини П. фон Гінденбурга призначити його канцлером. Після складних переговорів із впливовими німецькими підприємцями, політиками та військовими 30 січня 1933 р. А. Гітлер був призначений головою уряду.

Це ще не означало встановлення нацистської диктатури, бо уряд був коаліційним і нацисти не мали в рейхстазі більшості. Однак А. Гітлер не приховував, що не має наміру з будь-ким ділитися владою. Уже за кілька місяців він присвоїв собі набагато більше повноважень, ніж могли передбачити ті, хто

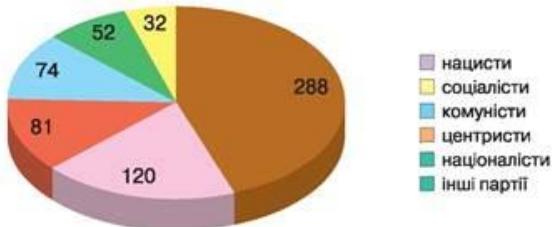
лобіював його призначення. Оскільки в рейхстазі в січні 1933 р. більше половини депутатів були противниками нацистської партії, А. Гітлер та його прибічники не мали шансів нав'язати парламенту антидемократичні закони. Чимало політиків вірило, що А. Гітлер довго не втримається при владі.

У березні 1933 р. повинні були відбутися загальні вибори до рейхстагу. Вони мали, з одного боку, виявити всіх політичних супротивників А. Гітлера, а з іншого — допомогти йому завоювати прихильність народу. У листопаді 1932 р. підтримка нацистів досягла піку й будь-який результат, окрім перемоги на виборах, міг привести до їхнього краху. За тиждень до виборів нацисти влаштували пожежу в будівлі рейхстагу. А. Гітлер звинуватив у підпалі комуністів і зажадав від П. фон Гінденбурга надзвичайних повноважень для відвернення «загрози перевороту». Президент погодився ухвалити закон «Про захист народу й держави», який забороняв участь комуністів і соціалістів у виборчій кампанії. Лідерів обох партій заарештували, а їхні партійні газети закрили. Загони штурмовиків СА («коричневосорочечники») сновигали вулицями й нападали на тих, хто відкрито виступав проти А. Гітлера. Було заарештовано понад 10 тис. політичних противників нацистів. Проте березневі вибори, які відбувалися в атмосфері терору й залякування, не дали А. Гітлеру тієї кількості голосів, на яку він розраховував.

Англійська карикатура «Тимчасовий трикутник». 1933 р. (П. фон Гінденбург і Ф. фон Папен несуть А. Гітлера до влади, наспівуючи відому пісню: «Бо він веселий, хороший хлопець...»)

Кількість місць у рейхстазі за результатами виборів 5 березня 1933 р.

5. Сутність і практика нацизму

Невдовзі після виборів у Німеччині був створений перший концентраційний табір у Дахау, до якого відправляли тисячі демоократів. У літку 1933 р. розпустили німецькі профспілки, заборонили всі політичні партії, крім націонал-соціалістів. За результатами нових виборів до рейхстагу в листопаді нацисти оголосили, що за них нібіто проголосували понад 92 % виборців. Для узурпації влади А. Гітлеру необхідно було, щоб рейхстаг ухвалив закон, який надав би йому надзвичайні повноваження. Після пожежі в рейхстазі засідання вирішили провести в будівлі берлінської опери. Коли депутати наблизилися до опери, то виявили, що будівля оточена підрозділами СС і СА, які пропускали всередину тільки нацистів і націоналістів. Голосами нацистів і правих депутатів потрібний закон був швидко прийнятий, і А. Гітлер отримав диктаторські повноваження.

Відповідно до своїх расистських упереджень нацисти проводили політику геноциду щодо євреїв та інших «неарійців». Особливо трагічною була доля євреїв, які становили менше 1 % населення Німеччини і разом з усіма воювали на фронтах Першої світової війни. Їх проголосили «ворогами німецької нації і держави», заборонили займатися громадськими справами, викладати в школах та університетах, практикувати лікарями й юристами; у їхніх паспортах робили спеціальні позначки.

У квітні 1933 р. нацисти закликали до бойкоту єврейських магазинів і підприємств, але населення було ще не готове до такого неприхованого прояву антисемітизму.

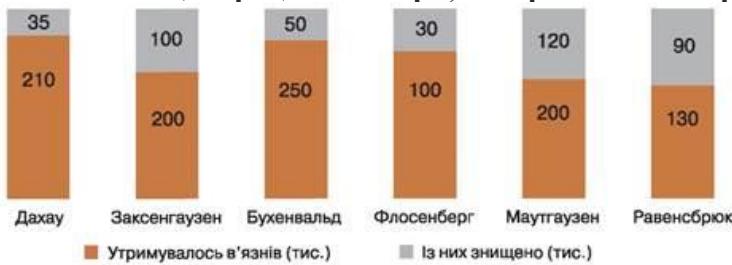
Процес витіснення єреїв з економічного, політичного й культурного життя Німеччини тривав майже п’ять років: дітей виганяли зі шкіл, а студентів — з університетів. Тих, хто хотів емігрувати, випускали, попередньо відібравши в них кошти й майно. У ніч з 9 на 10 листопада 1938 р. нацисти влаштували погром, який увійшов в історію під назвою «кришталева ніч». По всій Німеччині вони грабували й руйнували єврейські магазини, синагоги, кладовища. Сотні єреїв загинули, а понад 30 тис. осіб нацисти відправили до концтаборів.

У 1939 р. А. Гітлер підписав указ про евтаназію («легку смерть»), під який підпадали всі, чиє життя, на думку нацистів, було «позбавлене цінності»: душевнохворі, хворі на гемофілію, епілепсію, правець, ті, хто мали хвороби шкіри, очей, вух тощо. Багатьох жінок за політичними та расовими ознаками примусово стерилізували.

Масові репресії нацистів стали інструментом державної політики. Керуючись законом про арешт підозрюючих у «підривній діяльності», понад 200 тис. противників режиму було вбито або закатовано, 450 тис. осіб за політичними, релігійними та расовими мотивами було ув’язнено або відправлено до концтаборів.

Нацисти послідовно утверджували свою диктатуру в економіці, політиці й інших сферах життя. Вони заохочували народжуваність «арійців», щоб заселити німцями окуповані території. Були ліквідовані профспілки, їхні кошти вилучені, а лідери заарештовані. Прийнявши закон про заборону створення нових партій, нацисти стали єдиною «законною» політичною силою в країні.

Найбільші нацистські концентраційні табори, створені в 1930-х роках (тис. осіб)

Люди стежили один за одним на роботі й удома, повідомляли владу про «підозрілих» і «неблагонадійних» співвітчизників. Таке поняття, як особиста свобода, зникло. Єдиною проблемою для А. Гітлера залишалося усунення його конкурентів у самій партії, яку він вирішив у червні 1934 р. у «ніч довгих ножів».

Для А. Гітлера «націонал-соціалістична революція» завершилася, коли він опинився на вершині влади. Тепер йому заважали ті, з ким він захоплював владу, а також їхні претензії на «продовження революції». Насамперед ішлося про загони СА. Націстські штурмовики з СА під керівництвом капітана Е. Рема, який був з А. Гітлером від самого початку й користувався авторитетом серед нацистів, уважали, що захоплення влади є лише першим етапом, а «друга революція» повинна привести до краху капіталізму й перемоги «національного соціалізму».

Антиkapіталістична риторика лідерів СА дратувала великих підприємців, а заклики замінити армію загонами СА — генералітет. А. Гітлер віддав таємний наказ про знищення найвпливовіших командирів СА. Разом з ними мали бути знищені й опозиційні політики.

У ніч з 29 на 30 червня 1934 р. у Берліні та деяких великих містах прокотилася хвиля вбивств, які здійснили загони СС. Крім Е. Рема, були знищені колишній канцлер Німеччини К. фон Шлейхер, один із засновників нацистської партії Г. Штрассер та ін. За різними оцінками, жертв було від 200 до 1000 осіб. Наступного дня після «ночі довгих ножів» А. Гітлер заявив, що війська СС діяли законно, бо виконували його наказ. Мовляв, кожен, хто виступав проти А. Гітлера, виступав проти Німеччини й мав бути знищений.

Після смерті в 1934 р. П. фон Гінденбурга А. Гітлер проголосив себе фюрером, тобто вождем Третього рейху.

Пропагандистська машина формувала «культ особи» А. Гітлера. Він зображенням лідером, який поставив інтереси країни вище за особисті. Усі найважливіші питання А. Гітлер вирішував одноосібно. Крім СА та СС, каральні функції режиму виконували також поліція, СД (служба безпеки), гестапо (таємна політична поліція). Влада А. Гітлера ґрунтувалася на визнанні його «винятковості», його воля прирівнювалася до пророчества.

Міністерство пропаганди постійно агітувало німців у нацистському дусі. Газети, радіо, кіно, театр, література й музика вихвалили А. Гітлера та його режим. Була запроваджена жорстка цензура всіх німецьких видань, з бібліотек вилучали й спалювали книжки, які нацисти вважали «шкідливими». Для пропаганди режиму використали також Олімпійські ігри, що відбулися в серпні 1936 р. в Берліні. Молодь проходила вишкіл в організації «Гітлерюгенд» і численних військово-спортивних таборах.

Загалом у Німеччині зазнали репресій понад 3 млн осіб, а з початком Другої світової війни кількість жертв нацизму зросла до десятків мільйонів.

Основні події

Листопад 1918 р. — проголошення Німеччини республікою.

Серпень 1919 р. — прийняття Веймарської конституції.

Січень 1933 р. — призначення А. Гітлера канцлером Німеччини.

Серпень 1933 р. — проголошення А. Гітлера фюрером Третього рейху.

Листопад 1938 р. — «кришталева ніч».

Питання для самоперевірки

1. Яким країнам за Версальським договором мала сплачувати репарації Німеччина?
2. Назвіть зобов'язання, які за Версальським договором мала виконати Німеччина щодо своїх збройних сил,
3. Назвіть основні положення Конституції Веймарської республіки.
4. Яку посаду з 1925 р. обіймав у Німеччині генерал П. фон Гінденбург?
5. Якими були передумови краху Веймарської республіки?
6. Назвіть основні перетворення, здійснені в Німеччині нацистами після їхнього приходу до влади.
7. Поясніть значення понять: нацизм, антисемітизм.

Домашнє завдання:

1. Опрацьуйте конспект
2. Дайте відповіді на питання для самоперевірки

Виконані завдання відправте мені на електронну пошту anastasiamegei@ukr.net. У темі листа вказати ПІБ, номер групи, номер уроку і дату.